

Den lange og blodige beleiringen

Norske soldater skulle drive logistikk i «trygg by» – havnet blant snikskyttere og granatangrep

Mer enn 100.000 ble drept under **Bosnia-krigen** mellom 1992 og 1995. **Sarajevo** var utsatt for den lengste og blodigste beleiringen av en europeisk by siden annen verdenskrig. Den kostet over 10.000 sivile livet – hvorav 2000 barn. Et femtital norske soldater i FNs fredsbevarende styrke skulle drive logistikk, men endte i redningsoperasjoner så farlige at Forsvaret i Norge satte ned foten.

Av **MARTIN LAU SLÄTTEN**

Forsker ved Institutt for forsvarsstudier (IFS)/ Forsvarets høyskole

Av **HÅKON LUNDE SAXI**

Seniorforsker ved Institutt for forsvarsstudier (IFS)/Forsvarets høyskole

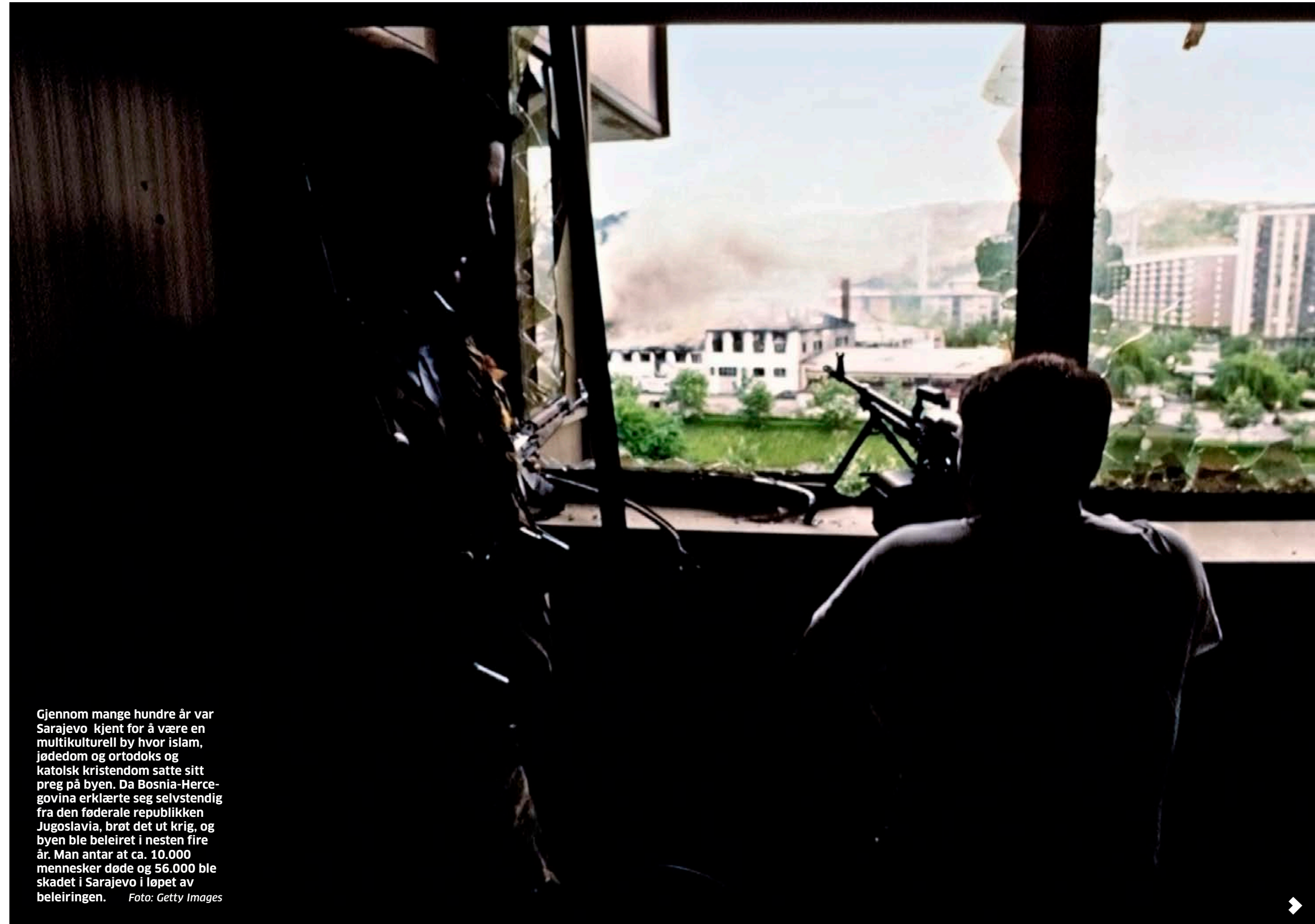
Da Sarajevo ble omringet, fantes det ingen bosnisk hær som kunne forsvare byen. Den bosniske regjeringen hadde bare lett bevæpnede enheter med heimevern og politi under sin kommando. Til tross for dårlige odds klarte Sarajevo å stå av den første bølgen av angrep våren 1992. Improviserte og spartansk bevæpnede militæravdelinger lyktes med å holde beleirerne på avstand. Mer enn 50 norske FN-soldater var også i Sarajevo da beleirerne posisjonerte seg i fjellene rundt byen. Rystede norske soldater hadde ikke mandat til å gripe inn, men valgte likevel å improvisere flere humanitære redningsaksjoner da byen kollapset rundt dem.

Oppløsningen av Jugoslavia

I 1945, i kjølvannet av annen verdenskrig, ble Den sosialistiske føderative republikk Jugoslavia dannet på ruinene av kongeriket Jugo-

slavia. Den nye sosialistiske føderasjonen besto av seks delrepublikker; Slovenia, Kroatia, Bosnia-Hercegovina, Serbia, Montenegro og Makedonia, og hadde en etnisk svært sammensatt befolkning. Sarajevo var hovedsete i Bosnia-Hercegovina, den mest etnisk sammensatte av delrepublikkene i føderasjonen. Ingen folkegruppe utgjorde noe flertall alene. Den største gruppen i delrepublikken besto av muslimske bosnjaker, ortodokse serbere var den nest største gruppen, mens katolske kroater var den minste av de større etniske gruppene.

Etnisk nasjonalisme i Jugoslavia ble i årene etter 1945 holdt i sjakk av den autoritære føderale staten og statsjefen, Josip Broz Tito. Etter hans død i 1980 vokste det imidlertid frem nye nasjonalistiske bevegelser. Ti år etter Titos død, og etter en lengre periode med økende nasjonalisme, gikk Jugoslavia i oppløsning. Utvik-

Gjennom mange hundre år var Sarajevo kjent for å være en multikulturell by hvor islam, jødedom og ortodoks og katolsk kristendom satte sitt preg på byen. Da Bosnia-Hercegovina erklærte seg selvstendig fra den føderale republikken Jugoslavia, brøt det ut krig, og byen ble beleiret i nesten fire år. Man antar at ca. 10.000 mennesker døde og 56.000 ble skadet i Sarajevo i løpet av beleiringen. Foto: Getty Images

«Yuka», en tidligere kriminell, dannet sin egen milits for å bekjempe den serbiske hæren og serbisk milits. Et desperat behov for våpenføre menn ved frontlinjen gjorde at bosniske myndigheter så gjennom fingrene med kriminelle i ulike militser som i tillegg til å kjempe også drev med tyveri fra lagre, butikker og varehus og svartebørs-salg. Foto: Getty Images

lingen var ledet an av Slovenia og Kroatia, som begge erklærte seg uavhengige 25. juni 1991.

Skjør fred

To korte kriger fulgte uavhengighetserklæringene. Først «tidagerskrigen» fra 27. juni til 7. juli 1991 mellom den serbisk-dominerte Jugoslaviske hæren (JNA) og Slovenia, og om høsten samme året en to måneder lang krig mellom Kroatia og JNA. I Slovenia tapte JNA krigen, og også i Kroatia var JNA på defensiven da partene undertegnet en våpenhvile 21. november 1991.

Den 2. januar 1992 ble våpenhvilen i Kroatia

formalisert med signeringen av en fredsavtale. Halvannen måned senere besluttet FN å sende en fredsbevarende styrke til Kroatia for å støtte opp om den skjøre freden. Den fredsbevarende operasjonen United Nations Protection Force (UNPROFOR) ble etablert med hovedkvarter i Sarajevo, blant annet fordi byen ble ansett som et av de tryggeste stedene i regionen.

Fredelig start

I FN ble UNPROFOR etablert i løpet av meget kort tid. Torsdag 13. februar 1992 holdt undergeneralsekretær Kofi Annan et rekrutterings-

møte med aktuelle troppebidragsytende land i FNs hovedkvarter i New York. I møtet ble Norge anmodet om å stille en transportkontrollenhet på 100 mann. Den skulle stasjoneres ved viktige knutepunkter for luft-, sjø-, jernbane- og veitransport, og skulle i første omgang understøtte innsettingen av tolv FN-infanteribataljoner som skulle utplasseres i Kroatia. Av de 100 norske soldatene ble 52 sendt til Sarajevo. Allerede 19. mars var den norske hovedstyrken på vei til OL-byen fra 1984.

Da de norske FN-soldatene ankom Sarajevo, var byen en fredelig plass hvor nordmennene kunne spasere ubevåpnet rundt i gatene om

Fra sine stillinger i åssidene rundt Sarajevo beskjøt serbiske styrker byen i nesten fire år. De var i mindretall, men hadde bedre våpen og utstyr. Foto: Getty Images

kone Sophie var blitt drept av den serbiske nasjonalisten Gavrilo Princip 78 år tidligere.

Selv om mediene rapporterte om faren for etnisk uro i Bosnia, var oppfatningen i Forsvaret at oppdraget ikke innebar all verdens risiko. Daværende forsvarssjef, admiral Torolf Rein, uttalte i et intervju med Aftenposten at han anså norsk deltagelse i UNPROFOR som en lite risikabel operasjon.

Økt spenning

Samtidig som norske soldater tok fatt på sine arbeidsoppgaver i Sarajevo, økte spenningen i Bosnia. I slutten av februar i 1992 holdt Bosnias regjering, som var dominert av bosnjakene, folkeavstemning om selvstendighet fra Jugoslavia. Valget, som ble boikottet av den bosnisk-serbiske minoriteten, ga et klart flertall for løsrivelse fra Jugoslavia. Resultatet ble sett på som uakseptabelt av den bosnisk-serbiske minoriteten, og væpnede trefninger fulgte sporadisk på den bosniske landsbygda. I Sarajevo ble enkelte gater blokkert av medlemmer av det bosnisk-serbiske nasjonalistiske partiet. Noe ulmet, men ingen væpnede kamper oppsto.

Men i kulissene var spillet allerede i gang. I dagene etter folkeavstemningen ble flere av den jugoslaviske hærens våpenlagre flyttet ut av Sarajevo og satt under kontroll av den delen av det bosniske heimevernet som var kontrollert av bosniske serbere. De jugosla-

viske myndighetene i Beograd sto bak denne og andre strategiske avgjørelser som tydelig peker på at krigen i Bosnia både var villet og planlagt fra sentralt politisk hold i Beograd.

Demonstranter skutt

Det var i forbindelse med en stor fredsprotest i Sarajevo den 5. april at det raknet. Fredsmarsjen ble holdt dagen før Bosnia skulle erklære uavhengighet fra Jugoslavia. Da demonstrantene stoppet foran parlamentsbygningen for å uttrykke sin misnøye med den begynnende politiske uroen i landet, ble det skutt mot dem – 17 mennesker ble truffet, og to ble drept.

I sin dagbok beskrev den norske styrkesjefen dagen slik: «Stille på byen fra morgenen av. Lite folk i gatene. Noe ligger i luften. Folk samler seg i gatene fra kl. 14.00. Politiskolen angrepet. Snikskyting mot demonstranter. Folk har tatt seg inn i parlamentet. Vi blir bedt om å stille bilpatruljer for å hente inn folk som er på byen. Støtter svenskene med utsetting av patruljer. Kraftige kamper, formodentlig om flyplassen, fra 22.00 til 24.00. BK-ild mot ås midt i byen 23.30–24.00. Kamper stilner av fra midnatt.»

Kanoner fra museet

For Sarajevo så det dårlig ut. Det fantes ingen organisert bosnisk hær, og den bosniske regjeringen hadde så få som 3500 heimevernssoldater under sin kommando ved krigsutbruddet. Utstyret til heimevernsstyrkene var dessuten totalt underlegent: Nesten alt av artilleri, stridsvogner og bombekastere var ført ut av byen, og var ved utbruddet av beleiringen på bosnisk-serbiske hender. Styrkene som omringet Sarajevo, besto av både JNA og bosnisk-serbiske styrker. Til sammen disponerte de mer enn 150 stridsvogner og artillerikanoner.

De bosniske forsvarsgruppene hadde én stridsvogn og noen ytterst få bombekastere. Situasjonen var så kritisk at kanoner fra annen verdenskrig ble rekvirert fra nasjonalmuseet i Sarajevo.

Etter at serbiske snikskyttere skjøt mot en freds demonstrasjon 6. april 1992, meldte den bosniske dataingeniøren og tidligere jugoslaviske ungdomsmester i skyting, Javor Pobric, seg som frivillig. – Serberne var de første til å bruke snikskyttere, de forsøker å drepe byen med terror, uttalte han 18. juni 1992.

Foto: NTB scanpix

De bosniske forsvarsgruppene hadde én stridsvogn og noen ytterst få bombekastere. Situasjonen var så kritisk at kanoner fra annen verdenskrig ble rekvirert fra nasjonal-museet i Sarajevo. En sentral militær ledelse fantes heller ikke. I de ulike bosniske regionene sloss improviserte forsvarsgrupper uten å koordinere med sine allierte i nabolagene. Forsvarsorganisasjonene baserte seg på de strukturene som var tilgjengelige: Heimevern, milits, kriminelle grupperinger, nabolagsforsvar og politi.

Nabolagsforsvar

I dagene etter krigsutbruddet organiserte Sarajevo sine innbyggere seg i nabolagsforsvar. I løpet av kort tid var det etablert så mange veisperringer og kontrollposter at en enkel tur gjennom sentrum av Sarajevo tok mer enn to timer. Bosniske heimeverns offiserer dro ut til Sarajevo sine nabolag i et forsøk på å samle innbyggerne under en enhetlig militær ledelse. Dette viste seg å være umulig – svært få var villig til å forlate sine nabolag for å ta del i et samlet forsvar av Sarajevo.

Nabolagsforsvaret var et desperat forsøk på å verne seg mot angriperne som hadde inntatt fjellene rundt Sarajevo. Til og med barn ble utkommandert.

«Se opp, snikskytter», advarer denne plakaten på et gatehjørne i Sarajevo, 25. juli 1992. Ifølge en amerikansk rapport skal 1030 personer ha blitt såret og 230 drept, deriblant 60 barn, av snikskytternes kuler.

Foto: NTB scanpix

Nabolagsforsvaret var et desperat forsøk på å verne seg mot angriperne som hadde inntatt fjellene rundt byen. Til og med barn ble utkommandert. Den norske FN-veteranen Aina Holdahl har i en bok redigert av forfatteren Haakon Bull-Hansen beskrevet møtet med disse improviserte forsvarsverkene: «En gang vi var på vei inn til sentrum av byen, sto det to guttunger ved en veisperring sammen med faren. Alle tre hadde automatvåpen og var tydelig ruset. Den ene guttungen sto og

En gammel mann sykler forbi utbrente kjøretøyer i mai 1992. Snikskyttere forhindret at vrakene kunne ryddes av veien, selv om serberne på dette tidspunkt hadde innført våpenhvile.

Foto: NTB scanpix

siktet rett på meg og fiklet med avtrekkeren. Det var anspent, men det roet seg ned, og jeg spurte ham hvor gammel han var. Han svarte at han var 12 år.»

Skinmanøver

Til tross for graden av improvisasjon klarte Sarajevo sine innbyggere likevel å stå imot forsøkene på å invadere byen. Da JNA den 2. mai trykket på for å erobre byen syd- og vestfra, var det det folkelige Sarajevo-forsvaret som tvang angriperne til retrett. I den østlige delen av byen ble JNA stoppet bare 100 meter

fra regjeringsbygget. Ved hjelp av molotovcocktails, håndvåpen og improviserte bombekastere laget av avløpsrør lyktes det å stoppe erobringforsøket.

I slutten av mai 1992 besluttet regjeringen i Beograd å trekke JNA ut fra Bosnia til rest-Jugoslavia, som nå bare besto av Serbia og lille Montenegro. Tilbaketrekningen var imidlertid mye av en skinmanøver. Ved «tilbaketrekningen» overlot JNA-styrkene i Bosnia mesteparten av sitt utstyr og personell til den bosnisk-serbiske hæren. Dette var mulig siden JNA bevisst hadde sørget for at flertallet av

JNAs personell i Bosnia var bosniske serbere. Slik ønsket det serbiske lederskapet i Beograd å gi inntrykk av at konflikten i Bosnia var en borgerkrig, samtidig som de sikret seg at de bosniske serberne kunne etablere en hær som var langt mer slagkraftig enn den bosniske regjeringshæren.

Norske FN-soldater i improviserte hjelpeaksjoner

21. april brøt det ut kamphandlinger i området rundt det norske hovedkvarteret. I dagene som fulgte, tok nordmennene ved flere anlednin-

ger del i redningsaksjoner av sivile i og rundt Sarajevo. Rent formelt hadde ikke de norske FN-soldatene anledning til å gripe inn. FN-styrken hadde et mandat som gjaldt i Kroatia, ikke i Bosnia. Den norske avdelingen var heller ikke forberedt på å arbeide i strid. Den korte forberedelsestiden i Norge hadde vært innrettet mot militær logistikkutdanning.

Allerede samme dag som stridighetene brøt ut utenfor det norske hovedkvarteret, ble nordmennene involvert i bergingen av sivile Sarajevo-beboere: Et pansret militært kjøretøy hadde avfyrt en skuddsalve da den i

I 1984 ble det arrangert vinter-OL i Sarajevo. Ti år senere så OL-stadion slik ut. Deler av anlegget ble brukt som krigskirkegård. Foto: NTB scanpix

full fart kjørte forbi en gruppe sivilister. To mennesker ble liggende skadet igjen. De ble evakuert til inngangen av det norske hovedkvarteret og gitt sanitetshjelp, før nordmennene fraktet dem videre til et sivil sykehus. Også dagen etter, den 22. april, evakuerte ambulanselaget skadede fra gaten og inn til det lokale sykehuset. Til sammen ble et 20-tall sårede og døde evakuert med norsk hjelp fra gatene i Sarajevo og til sykehus. Flere ganger måtte nordmennene, med akutt fare for eget liv, kjøre gjennom områdene hvor kampene herjet.

Anmodet om å trekke seg ut

Den største redningsaksjonen utførte nordmennene sammen med svenskene i vaktkompaniet JK01. I utkanten av Sarajevo lå et sykehus som var kommet under beskytning. For å evakuere pasientene sendte svenskene pansrede kjøretøyer hit. En norsk ambulanse og seks norske FN-soldater var med svenskene. Da FN-styrken kom frem, viste det seg at snikskyttere hadde forskanset seg i de øverste etasjene av sykehuset. Flere bosnisk-serbiske soldater lå døde utenfor, drept av snikskytterne. I et inferno av skyting og brann fikk FN-soldatene reddet ut alle de 60 pasientene fra sykehuset.

En far presser hånden mot bussvinduet idet den gråtende sønnen og hustruen blir transportert ut i sikkerhet fra Sarajevo i november 1992. Krigen i Bosnia var uoversiktlig. Katolske kroater, bosnisk-muslimske grupperinger og serbere kjempet i en krig hvor alliansene skiftet opptil flere ganger. I hovedsak kjempet kroater og bosniere mot serbere. Men det forekom også allianser mellom serbere og kroater, og i enkelte tilfeller mellom serbere og bosnjaker. Foto: NTB scanpix

UNPROFOR, inkludert en tropp norske FN-soldater, returnerte til flyplassen i Sarajevo i juli 1992 for å sikre flyplassen for innflyvning av nødhjelp. Foto: NTB scanpix

På det meste ble det skutt 3777 granater inn over Sarajevo i løpet av en eneste dag.

Den norske innsatsen i Sarajevo gikk ikke upåaktet hen, men ble berømmet på bosnisk fjernsyn. Den norske styrkesjefen, oberstløytnant Odd Solem, var klar på at han ikke så noe alternativ: «Vi kan ikke sitte med hendene i lomma hvis vi har mulighet til å redde sårede fra å forblø eller redde syke i sikkerhet.»

Bruken av norske soldater i slike redningsaksjoner var imidlertid ikke sanksjonert fra Forsvaret hjemme i Norge. De ble til slutt stoppet på grunn av risikoen de utgjorde for de norske FN-soldatene.

Kampene i Sarajevo ble stadig hardere, og den 1. mai sendte den norske styrkesjefen en anmodning til Norge om å evakuere de norske styrkene til Zagreb i Kroatia. Nordmennene ble evakuert ut i perioden mellom 10. og 17. mai. De siste dagene før evakueringen lå de norske soldatene mye i dekning i bomberommet i kjelleren av hovedkvarteret i Sarajevo. Også de øvrige FN-styrkene ble trukket ut av Sarajevo i midten av mai.

1425 dager med beleiring

Forsvaret av Sarajevo ble mer organisert og mindre improvisert etter hvert som beleiringen dro ut i tid. Mot slutten av krigen fantes det en ganske godt organisert bosnisk regjeringshær, utstyrt med utstyr som imidlertid regjeringshæren aldri på høyde med den bosnisk-serbiske hæren.

Krigen i Bosnia og beleiringen av Sarajevo varte i tre og et halvt år. På det meste ble det skutt så mange som 3777 granater inn over Sarajevo i løpet av en eneste dag. I bosnisk minnekultur huskes årene med krig som en tid med samhold, mørk humor og mye pragmatisme. Beleiringen av Sarajevo ble formelt opphevet 29. februar 1996, men i praksis ble den opphevet i desember 1995 med Dayton-avtalen, som var en fredsavtale for hele Bosnia. Dermed var et mørkt kapittel i europeisk samtidshistorie over.

LITTERATUR:

- Branka Magaš og Ivo Žanic: *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995* (2001)
 - Catherine Baker: *The Yugoslav Wars of the 1990s* (2015)
 - CIA: *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict Volume I* (2002)
 - Haakon Bull-Hansen: *I krig for fred 12 personlige fortellinger fra Koreakrigen til Afghanistan* (2008)
 - James Horncastle: *Reaping the Whirlwind: Total National Defense's Role in Slovenia's Bid for Secession* (2013)
 - Kerim Lucarevic: *The Battle for Sarajevo* (2000)
 - Noel Malcolm: *Bosnia: A Short History* (1996)
 - Robert J. Donia: *Sarajevo: A Biography* (2009)
 - Steven L. Burg og Paul S. Shoup: *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention* (1999)
- ARKIVER:
 Aftenposten og VG
 Forsvarsdepartementets arkiv
 Kontingentsjef Odd Solems privatarkiv
 Riksarkivet: «Forsvaret, tidligere avdelinger og staber i tidligere Jugoslavia»
 Riksarkivet: «Forsvaret, United Nations Protection Forces»

4 mars

852: Et dokument signert Trpimir 1., «kroatenes hertug», er den første skriftlige kilden hvor kroatene er nevnt.

1920: Norge tiltrer Folkeforbundet, en internasjonal organisasjon grunnlagt i 1919 som en del av Versailles-traktaten etter første verdenskrig. Skulle fremme nedrustning, ordne opp i uenigheter mellom ulike land og forbedre arbeids- og levevilkår blant verdens befolkning.

FØDT: Randi Thorvaldsen Nesdal (1925-2011). Norsk skøyteløper. Tok ni norgesmesterskap på rad fra 1946 til 1954. Satte verdensrekord på 1500 meter i februar 1950, da hun slettet Laila Schou Nilsens 13 år gamle rekord.

5 mars

1912: Luftskip blir for første gang tatt i bruk militært, da italienerne bruker dem til rekognosering vest for Tripoli bak den tyrkiske grensen.

1940: Josef Stalin signerer ordren som fører til Katynmassakren, hvor over 25.000 polakker blir drept.

1986: 16 norske soldater omkommer i en snøskredulykke i Vassdalen i Nordland. Det er den verste ulykken som har rammet Forsvaret i fredstid.

FØDT: Jan van der Heyden (1637-1712). Nederlandsk maler, tegner, grafiker og oppfinner. Kjent for sine byprosperer med arkitekturmotiv. Har fått æren for å ha utviklet den

moderne brannslukningsteknikken, siden han oppfant brannslangen i 1672 og konstruerte den første brannsprøyten som både kunne suge og trykke ut vann.

Fortsetter side 109